

מוה"ר יעקב משה הכהן לעסין זצ"ל
משגיח רוחני (תש"ב-תשל"ח)

שכר מצוה*

ואמר רבי יצחק, מאי דכתיב: רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד? משום רודף צדקה ימצא צדקה? אלא לומר לך: כל הרודף אחר צדקה, הקדוש ברוך הוא ממציא לו מעות ועושה בהן צדקה. רב נחמן בר יצחק אמר: הקדוש ברוך הוא ממציא לו בני אדם המהוגנים לעשות להן צדקה, כדי לקבל עליהם שכרו. לאפוקי מאי? לאפוקי מדדרש רבה; דדרש רבה, מאי דכתיב: ויהיו מוכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם? אמר ירמיה לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, [אפילו] בשעה שכופין את יצרן ומבקשין לעשות צדקה לפניך, הכשילם בבני אדם שאינן מהוגנין, כדי שלא יקבלו עליהן שכר. (את אנשי ענתות הי' מקלל שהיו מבקשים נפשם. רש"י.)

(בבא בתרא ט')

בהקשר לדברי חז"ל אלה נביא בזה מאמר חז"ל "אם עשית מצוה אחת ואין אתה דואג ממנה, מאותה מצוה, סוף שהיא גוררת מצוות הרבה" (אבות דר' נתן פרק כ"ה). "ואין אתה דואג ממנה, מאותה מצוה", היינו: על הטרחתך או איבוד ממון למצוה או המלגלג עליך כלומר אף באופן זה שאינו דואג ממנה רק באופן שלילי שאיננו מתחרט על עשיית המצוה וחסרה לו השמחה על קיום המצוה, ובכל זאת סוף שהיא גוררת לו מצוות הרבה, וכל שכן כשעושה המצוה בשמחה בענינו שרודף, בחיוב, לעשות צדקה כמו שרודף להשתכר ממון ולא למען פרנסתו, רק כדי לעשות צדקה בממונו או שרודף ומתענין לדעת מי הוא הראוי והנוזק לקבל צדקה, הקב"ה ממציא לו מעות או עניים מהוגנים לעשות להם צדקה כחפצו, משום שכונתו לשם שמים והקב"ה ממלא לו רצונו וחפצו הטוב.

* מאמר זה נדפס בספרו המאור שבתורה (ח"ד, עמ' רט"ז-רי"ט).

אנו למדים איפוא שכאשר האדם משתדל ורודף לעשות מצוה הוא עומד במעלה יותר מהעושה מצוה בשמחה באופן רגיל, כי אז מצוה גוררת לעשות מצוה לפי יכלתו אבל כשהאדם רודף ומשתדל לעשות מצוה, כגון הצדקה, הקב"ה מסייע בידו וממציא לו אמצעים של עשירות כדי שיוכל לעשות מצות נוספות, וכך הוא מוסיף לעלות במעלות החסד והצדקה.

הענין של "מצוה גוררת מצוה" מבוסס על העובדה שכל תנועה חיצונית של האדם משפיעה על פנימיות נפשו ותכונתו הטבעית. המחשבות והתנועות הטובות שלו גורמות להטותו לדרך טובים, לאושר לב לו ולכל בני מינו, וכיחוד רצונו לעשות מצוה, משפיע עליו להמשיך כפעולתו הטובה ולהגביר חיילים באיכות ובכמות, כדברי התורה "והי' עקב תשמעון וכו' (דברים ג') כפירוש חז"ל (מובא ברש"י): מצוות קלות שאדם דש בעקיבו – תשמעון".

שומה איפא על האדם להקפיד גם על שמירת המצוות הקלות, לכאורה, כי על ידי חיבתו לכל המצוות ואיתערותא דלתתא, אפשר לו לצפות לאיתערותא דלעילה, ושפע של חסד משמים ברוחניות ובגשמיות. המעשים הטובים והקלים גוררים מעשים טובים גדולים וחשובים לאחר זמן, וזוהי הכוונה הצפונה במאמר "מצוה גוררת מצוה", כלומר, לא רק שהמצוה גורמת לאדם לעשות מצוה אחרת, אלא שהיא משפיעה על איכותו וטיבו, שיגיע למעלת גדולי העולם, שראשיתם היתה מצערה באיזו תנועה קלה מסוימת, אבל אחריתם היתה שגיאה ורוממה וזכו לרוח הקדש, כי כל פעולה טובה של האדם משמשת בכואה נאמנה לפנימיות נפשו באותה שעה והד נבון למאוייו הטמירים.

בקשר לענייננו כדאי להביא מאמר חז"ל מאלף הבא: "אמר ר' יוחנן, גדולה לגימה שמרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים. שמרחקת את הקרובים – מעמון ומואב, [כדכתיב "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' וכו', על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים" (דברים כ"ג)] שמקרבת את הרחוקים – בשכר שאמר יתרו "קראן לו ויאכל לחם" (שמות כ'), זכו בני בניו וישבו בלישכת הגזית" (סנהדרין ק"ד).

והנה לכאורה לא הגדיל יתרו לעשות עם משה רבנו בהזמינו אותו לסעודה, כי הלא משה היטיב מאד עם בנותיו של יתרא כמו שנאמר "ויקם משה ויושיען" (שמות ב'). וחסד יתרו לא היה איפוא אלא הכרת טובל מקובלת, אולם במרום אין מקפחים שכר פעולה טובה, ויתרו שהראה נדיבות ואדיבות כלפי משה אורחו, זכה שבני בניו ישבו בלישכת הגזית, ומכאן שכל מעשה טוב מנחיל לעושהו ולבניו אחריו אושר לא ישוער, וצדקתו עומדת לעד.

ובדומה לזה אנו רואים את גודל השפעת המעשה השלילי, המשקפת את שפלות הנפש האנושית, כגון העמונים והמואבים שנגזר עליהם שלא יבאו בקהל ה', משום "שלא קדמו אתכם בלחם ובמים". בהשקפה ראשונה אפשר לחשוב שהם לא היו אשמים כל עיקר, שכן הם ראו "עם יצא ממצרים" ביד חזקה ובזרוע נטויה, כשענני כבוד סוככים עליו, ומצוייד במן מן השמים ובבארה של מרים, והאם זקוק הוא איפוא לתוספת מזון ומים? אלא שחוסר אדיבותם והעדר נכונותם להראות חיבה מצידם – ולו גם באופן סמלי – בכך נתגלה מהותם השלילית והם נמצאו בלתי ראויים להתמזג עם העם הנבחר, ומפני זה – "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'".

לאור הדברים האלה מתבהרת לפנינו גדולתו הענקית של האדם, בהיותו יציר כפיו של הקב"ה, כמאמרם "חביב אדם שנברא בצלם אלקים", ומפני זה אין שיעור ליכולת האדם לעלות למדרגה עליונה בשל כחותיו הרוחניים, והואיל שכל פעולה שלו משפיעה על פנימיות נפשו, יש שלפעמים גם בעשותו דר טוב ובכוונה רצויה הוא אחראי לתוצאות הדבר, ונענש ממרום על מחשבה לא טובה המצורפת למעשהו בלא יודעים, ובוזה נכשלו רבים וכן שלמים.

ולדוגמה נביא דברי חז"ל על הפסוק: "כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ישובו" (מיכה א') – כשנתפש ר' אליעזר, העלוהו לגרדום לידון וכו', כשבא לביתו נכנסו תלמידיו לנחמו, ולא קיבל עליו תנחומין, אמר לו ר' עקיבא, תרשני לומר לפניך מה שלימדתני. אמר לו אמור. אמר לו "שמא מינות בא לידך והנאך ועליו נתפסת?" אמר לו: עקיבא הזכרתני, פעם אחת הייתי מהלך בשוק העליון בציפורי, פגע בי אפיקורוס, אמר לי כתיב בתורתכם "לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית ה' " וכו' (דברים כ"ג), מהו לעשות ממנו בית הכסא לכהן גדול? לא אמרתו לו דבר, אמר לי "כי מאתנן זונה קבצה, ועד אתנן זונה ישובו" – ממקום הטינופת באו ולמקום הטינופת ילכו, והנאני הדבר ועליו נתפשתי, ועברתי על מה שכתוב "הרחק מעליה דרכיך" (משלי ה') זה אפיקורסות" (ע"ז ט"ז).

אתה למד מדבריהם על האחריות הגדולה של האדם שאפילו במקרה כזה, שכמעט שאיננו משתתף בתוכן השיחה של חבריו, ואיננו עונה דבר לשאלת ההבל של האפיקורס, שהוא השואל והוא העונה, נענש ר' אילעזר והגלוהו לגרדום לידון, ובגודל עניויותו גם הצדיק עליו דין שמים, שנידון למיתה משונה ואכזרית מאין כמוה, משום שנהנה מהגיונו של האפיקורוס, והיה בזה

מעין התקרבות לעבודה זרה וקרא על עצמו "כי לא יצדק לפניך כל חי", מה נורא הרעיון הזה!

ומכאן הוכחה ברורה שהאדם הוא נצחי, וכמו כל כל מחשבותיו ופעולותיו הן נצחיות בטיבן, ומפני זה גם צל של מחשבה – אם לטובה ואם לרעה – עושה רושם ניכר ומתחשבים עמו במרום. והיות ש"מדה טובה מרובה ממדת פורענות" ודאי שמחשבה טובה של יראת שמים והגיון התורה גורמת אושר נצחי לבעליה, ואם כי לא עשה דבר טוב בפועל, הרי המחשבה הטובה לבדה עשויה להיטיב לאדם, להנחיל לו שם טוב ולהצילו מעונש שמים, כענשו של ר' אליעזר שעלה לגרודם.

ועתה נבין היטב דברי חז"ל על הכתוב: "והי כל אשר יקרא בשם ה' ימלט" (יואל, ג', ב') – וכי היאך אפשר לו לאדם לקרוא בשמו של הקב"ה? אלא המקום נקרא רחום וחנון, שנאמר "חנון ורחום ה'" (תהלים קמ"ה) אף אתה הוי רחון וחנון ועשה מתנת חנם, מה הקב"ה נקרא צדיק, "בי צדיק ה' צדקות אהב" (שם ע"א) אף אתה הווי צדיק, נקרא המקום חסיד "וחסיד בכל מעשיו" (תהלים קמ"ה), אף אתה הווי חסיד לבך. נאמר "כל אשר יקרא בשם ה' – ימלט", ואומר "כל אשר נקרא בשמי ולכבודי בראתיו" (ישעיה מ"ג), ואומר "כל פעל ה' למענהו" (ספרי עקב).

אתה למד מכאן שכאשר האדם מקיים את "והלכת בדרכיו" – "מה הוא אף אתה", הוא נחשב כסוג של "כל אשר נקרא בשם ה' ימלט", וכפי שנתבאר לעיל ברור, שכל אדם עשוי לזכות ולהצטרף לכלל של "ימלט" גם על ידי מחשבה טובה, הרהור תשובה, או החלטה לעשות תמיד את הטוב והישר בעיני אלקים ואדם, ובזה יאושר חלקו וינצל מדינו של גיהנום ומכל מרעין בישין, כי אב הרחמים ברחמיו העצומים חומל על כל יצוריו, ומוחל עוונותיהם בשוכם אליו בלב שלם. הקב"ה דן עם בריותיו במידת הרחמים ומצרף מחשבה טובה למעשה, ובמרום מתחשבים תמיד עם האדם כעם רום המעלה, ומשום כך אחריותו של האדם גדולה מאד, ובו בזמן מעניקים לו ממרום שכר רב בשביל כל פעולה טובה שלו, אחרי ש"מצוה גוררת מצוה", והיא גם משפיעה על האדם שישתוקק בכל מאודו להיות נוח למקום ולבריות, כי מכיון שהתייצב על דרך טובים סופו שימשיך בעבודתו הברוכה לטוב לו בזה ובכא, רק ההתחלה קשה, אבל ההמשך נעים מאד וקל, ובלבד שהוא מתכוון לשם שמים, וכשהאדם משתדל עוד לרדוף צדקה וחסד ולקיים המצוה במסירות רבה, אז זוכה שהקב"ה

ממציא לו גם את היכולת והאמצעים לקיים מצות אחרות, כפי שביארנו בראש מאמרנו.

ובזה נבין דברי חז"ל "גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה שנאמר 'כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות' " (ישעי' נ"ו) (ב"ב י'). ולכאורה יש להבין מהו שיעור של "קרובה", שנוכל לומר "שמביאה את הגאולה"? אולם ההסבר הוא מטעם "מצוה גוררת מצוה" וגדולה צדקה שיש בזה "והלכת בדרכיו", וכפי שאמר ר' יוחנן "מאי דכתיב 'מלוה ה' חונן דל' (משלי י"ט), אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, כביכול, עבד לזה לאיש מלוה" (שם) ו"עולם חסד יבנה", ומצוה זו גוררת מצוות נוספות ובכך מסייע האדם לקירוב הגאולה.